

356.33:616.891.8-079:340.63

FORENZNÍ POSUZOVÁNÍ PSYCHOPATIÍ VE VOJENSKÉ SLUŽBĚ

Eva ČÍŽOVÁ, Zdenka KEŘKOVÁ, Oldřich SVOBODA
 Psychiatrické oddělení Ústřední vojenské nemocnice v Praze

Cílem našeho sdělení je seznámit širší veřejnost s výsledky a některými závěry soudního posuzování psychopatií, prováděného v letech 1961 až 1965 na psychiatrickém oddělení Ústřední vojenské nemocnice v Praze, kde bylo posuzováno celkem 394 delikventů, z toho 326 psychopatií — to jest 82,7 %. Než přistoupíme k popisu vlastního vzorku a uvedení některých závěrů, je třeba ve stručnosti se zmínit o některých názorech jak západních, tak sovětských psychiatrů na forenzní posuzování delikventů s touto diagnózou.

I

Soudně psychiatrické posuzování prošlo dlouhým vývojem. V posuzování psychopatií sehrálo roli nesprávné pojetí souvislostí mezi psychopatiemi a zločinností. V podstatě existují na západě dvě školy: antropologická a sociologická.

Antropologická škola spatřuje příčinu zločinnosti v biologickém založení člověka. Původci biologické koncepce byli anglický lékař Prichard a italský lékař Lombrosso. Myšlenku biologizace delikvence rozpracoval dále Bleuer, Khan, Lange a Lenz atd. Kretschmer ve svých názorech dospěl k biologizaci sociálních úkazů a hlásal přímý vztah mezi fyzickou konstitucí osobnosti a jejím psychickým založením, určujícím sociální chování a sklony k různým formám zločinnosti. Lombrosso učil, že zločinec se rodí, jeho zločinné sklony jsou atavismy po pralidech a projevují se určitými degenerativními stigmaty (tvar ušních boltců, tvar lebky atd.). Kriminální antropologie byla jen jednou z variant názorů o vrozených „zločinných sklonech“.

K těmto názorům přispívalo i Freudovo učení, podle kterého je zločinnost spojena se sexuálními komplexy. Z pudu smrti se odvozuje všechna agrese, též agrese zločinců. Uváděné teze o osudové nevyhnutelnosti delikvence psychopatií vedly k závěru o nezbytnosti „lечения zločinnosti“, jakožto projevu biologických anomálií — psychopatií.

Pro současnou kriminologii na západě je charakteristické, že zavírá oči před společenským základem kriminality. Soustřeďuje se především na studium osobnosti pachatelů, na aktivní pokus o jejich změnu formou trestu, dohledem nad

podmíněně propuštěnými atd. Především však mnozí odborníci západních zemí (zejména USA, Anglie, Dánska, NSR) vedou boj se zločinem cestou léčení psychopatie psychoterapií.

V letech 1955—1964 se konala řada mezinárodních sjezdů a kongresů, např. v r. 1955 v Ženevě, 1958 v Kodani, 1960 v Haagu, jejichž hlavním tématem bylo jednání o „psychopatologickém aspektu kriminálního jednání psychopatií“. Problematikou profylaxe a léčení delikvence se zabýval v r. 1960 celostátní sjezd psychiatrů v Londýně a v r. 1961 soudně psychiatrická sekce mezinárodního kongresu psychiatrů v Montrealu. V r. 1964 se na prvním mezinárodním kongresu o sociální psychiatrii v Londýně v mnohých otázkách názory antropologické školy shodovaly s názory představitelů sociologické školy.

Zaměření **sociologické školy** (E. a Sa. H. Glueck-Gils) se projevuje v jednostranném přecenění vlivu podmínek sociálního prostředí na formování psychopatologických rysů, tedy i zrodu zločinnosti. Je příznačné, že pod pojmem sociální prostředí sociologická škola nechápe sociální společenské zřízení země, ale pouze mikrosociální vztahy, to jest vztahy malých sociálních skupin (rodiče, sourozenci, spolužáci). Různé aspekty nepříznivých rodinných vlivů zjištěných při posuzování mladistvých delikventů (rozvod rodičů, alkoholismus atd.) byly označeny matematickými ukazateli a podle nich vyvozeny střední ukazatele pro „předpovědi“ — odhalení budoucích delikventů — psychopatií. Tyto ukazatele bylo doporučeno používat k řešení otázek délky trestů. Tímto způsobem se však neřeší otázka výměry trestů v souladu s charakterem konkrétní viny, ale v souladu s „nebezpečnou sociální skupinou“ podle pojetí sociologické školy.

V souvislosti s rozvojem antropologického a sociologického směru vznikly však těžkosti se soudně psychiatrickým posuzováním deliktů spáchaných psychopaty.

Podle názoru sociologické školy jsou delikty psychopatií podmiňovány podmínkami vnějšího prostředí (nikoli tedy psychopatiemi), a je proto nutno uznávat tyto delikventy odpovědnými. Podle názoru antropologické školy jsou delikty projevem psychické nedostatečnosti (tedy psy-

chopatických rysů charakteru), a proto je nutno uznávat delikventy neodpovědnými. Měli by tudíž být psychopati trestáni i léčeni. V případě uznání psychopatů odpovědnými je pro obě školy shodný problém v určení délky trestu a použití principu tzv. „neurčitého rozsudku“ (Gibbens — Anglie) s tím, že budou izolováni od společnosti až do „vyléčení“. Vznikla také myšlenka použít u nenapravitelných sexuálních delikventů sterilizace a kastrace. Obtíže, s kterými se setkali při řešení tohoto problému zákonodárci řady zemí, vedly k používání střední formy odpovědnosti — **zmenšené odpovědnosti**. Psychopati by se nezbavovali odpovědnosti, ale nesli by ji ve zvláštních podmínkách, to jest jsouce zbaveni svobody, byli by současně léčeni až do úplného „vzdravení a napravení“. Takovýmto způsobem by byla společnost chráněna před nebezpečnými osobami. V souladu s těmito názory byla vybudována v řadě zemí (Anglie, NSR, Dánsko, Holandsko) zařízení polonemocničního-polovězeňského typu, kde jsou delikventi-psychopati izolováni podle „neurčitého rozsudku“.

Sovětská soudní psychiatrie s názory antropologické školy nesouhlasí a usuzují, že problematika zločinnosti je problematikou sociální, a není tedy nutno ji rozebírat z hlediska biologie. Neusuzují na přímou korelaci mezi psychickou nedostatečností a zločinností. Ve vztahu k názorům sociologické školy tvrdí, že podmínky okolního prostředí, podmiňující delikty psychopatů, nezůstávají trvale neměnné, ztrnulé. Nelze proto hovořit o zločinu jako o „osudu“, ke kterému nevyhnutelně vede prostředí, v němž probíhá život psychopata. Sovětská psychiatrie přikládá rovněž velký význam mikrosociálním vztahům formujícím psychopatické osobnosti, tzv. „malým sociálním skupinám“ (rodina, škola, kamarádi), vyvolávajícím u psychopatů vnitřní konflikty. Nelze však z toho vyvozovat, že tyto podmínky přivádějí nutně ke zločinnosti. Nelze tudíž bez existence konkrétního deliktu toliko na základě „stavu předcházení zločinnosti“ vynést rozsudek omezující svobodu psychopatické osobnosti. Mikrosociální vztahy nutno dále vědecky zkoumat, aby bylo možno zaměřit vliv malé skupiny vlivem velkého kolektivu, vychovávajícího člověka novým způsobem.

Psychopati nejsou zbaveni schopnosti správně posuzovat skutečnost a ovládat své jednání, neboť u nich nejsou takové změny psychiky jako u duševně nemocných. Proto se psychopati většinou uznávají trestně odpovědnými. Pouze u takových psychopatií, kde je hluboká dekompenzace, že je ji možno přirovnat ke stavu psychické nemoci, lze přiznávat neodpovědnost. Jestliže psychopatická reakce nebo patologický vývin osobnosti vzniká po deliktu, soudní vyšetřování se v SSSR dočasně zastavuje a zkoumaný delikvent se léčí. Po léčbě může předstoupit před soud a nést odpovědnost za delikt spáchaný v příčetném stavu. Léčba neodpovědných psychopatů se provádí v nemocnicích, nikoli ve vězení. Časově se neomezuje, doba léčby závisí na stavu nemocného.

Pokud se týká tzv. „neurčitého rozsudku“, sovětská autoři považují neurčitý rozsudek za rozporové pojetí. Jde-li totiž o neurčitou dobu léčby, nelze hovořit o rozsudku, ale o stanovení léčby podle původu onemocnění. Jde-li o potrestání, musí být určena v zájmu delikventa délka trestu; jinak by mohl být neurčitý rozsudek použit jako způsob prodloužení trestu a zbavení osob všech právních záruk. Ustanovení o „bez-trestnosti“ nepomohou psychopatické osobnosti odstranit její nedostatky. Pro psychopata odpovídajícího za trestné činy existuje podle názorů sovětských autorů cesta převýchovy, to jest hlavně účast na kolektivní práci. Pro neodpovědného je to pak léčení v nemocnici.

Pokud se týká zmenšené odpovědnosti, tento pojem, i když není zahrnut v sovětském trestním zákoně, přece jen byl v platnosti až do roku 1930. Používá se dosud v praxi soudní psychiatrie při posuzování psychopatií. Zásada zmenšené odpovědnosti se však neosvědčila, neboť zmenšená odpovědnost fakticky vede ke zmenšení viny a trestu (A. Chaleckij).

U nás došlo v posledních letech k nesprávnému podceňování individuálních faktorů kriminality. Někteří autoři se domnívali, že příčiny kriminality jsou pouze společenské a že jich bude proto s postupem socialismu ubývat. Během posledních let však množství posuzovaných delikventů stále stoupá.

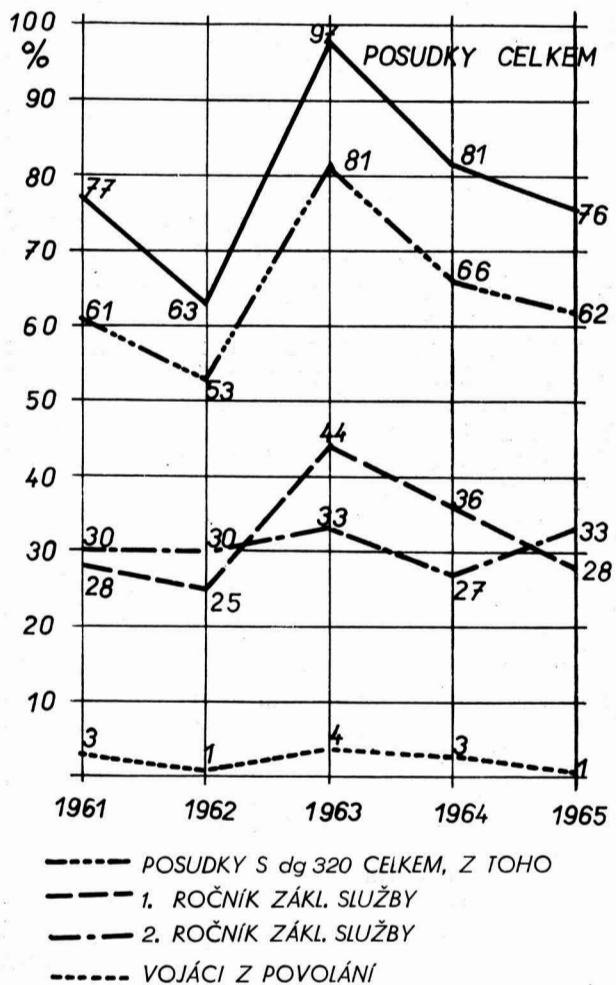
Pokud se týká posuzování trestné činnosti psychopatů u nás, vycházíme z předpokladu — a to v souladu se sovětskou literaturou, že duševní stav zpravidla dovoluje psychopatickému pachateli rozpoznat v inkriminované době společenskou nebezpečnost jednání a své jednání ovládat. U těchto delikventů může dojít častěji než u jiných ke krátkodobým duševním poruchám se základy vědomí, které pak nutno posuzovat až podle § 12 tr. z. Dále často bývá považována vada spojená s defekty intelektu, jindy se zjišťuje hluboká dekompenzace osobnosti vlivem nepříznivých zevních činitelů. Pak možno posuzovat podle § 32 tr. z., který umožňuje našim soudně psychiatrickým znalcům vystihnout obtížnost stavu, v němž některé psychopatické osobnosti dodržují společenské normy. I když psychopatii nepovažujeme za duševní chorobu, nelze osoby trpící touto vadou pokládat za zcela duševně normální a navíc jsou mnozí schopni převýchovy; spatřujeme proto velký nedostatek na rozdíl od některých jiných států v tom, že možnosti ochranného léčení psychopatie jsou u nás velmi omezené a spolupráce psychiatrů s pracovníky věznic prakticky nulová.

II.

V letech 1961—1965 bylo provedeno na psychiatrickém oddělení Ústřední vojenské nemocnice 394 soudních posudků. Z tohoto počtu bylo posuzováno 326 vojáků — mužů, u nichž byla stanovena diagnóza psychopatie.

Tab. A

Přehled soudně psychiatrické posudkové činnosti v letech 1961—1965

Dále je proveden rozbor jen této skupiny.

Věkové rozvrstvení: 18—21 let — 204 osob,
22—30 let — 111 osob,
31—47 let — 11 osob.

Přehled soudně psychiatrické posudkové činnosti v letech 1961—1965 (tabulka A)

1. Podíl psychopatů na celkové delikvenci je více než 80 %.

2. Podíl u vojáků z povolání (s dg.: psychopatie) je velmi malý — necelé 3½ %.

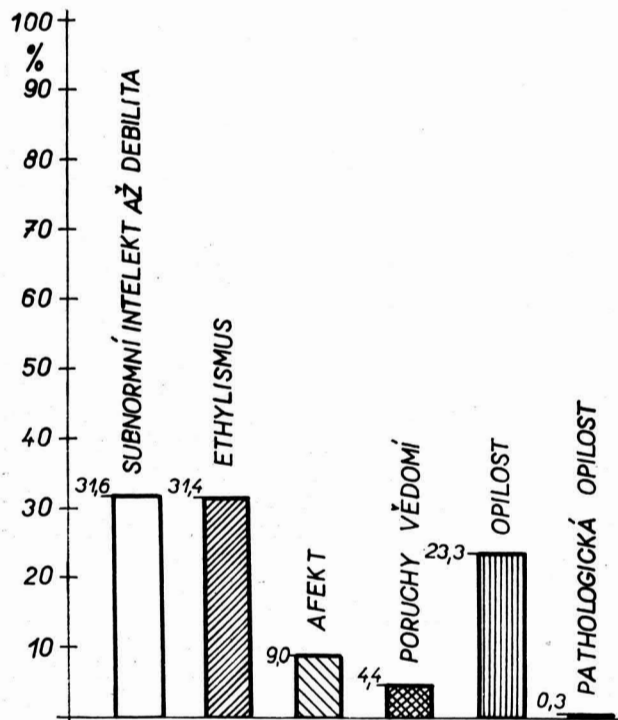
3. Není podstatný rozdíl mezi delikvencí u příslušníků 1. a 2. ročníku (zhruba 1:1). Tento poměr je přibližně zachován i v jednotlivých ročnících 1961—1965 (kromě malého vybočení v r. 1963 — více 1. ročník).

Přidružené diagnózy (tabulka B)

1. Z celkového počtu zkoumaných psychopatů byla u 79 % případů zjištěna ještě přidružená diagnóza, a to subnormní intelekt až debilita v 35 %, etylismus cca v 35 %. Asi 26 % delikventů bylo při páchaní trestných činů pod vlivem alkoholu. Dále jsme si všimli i poruch vědomí (4,6 %) a patologické opilosti (pouze jedna osoba).

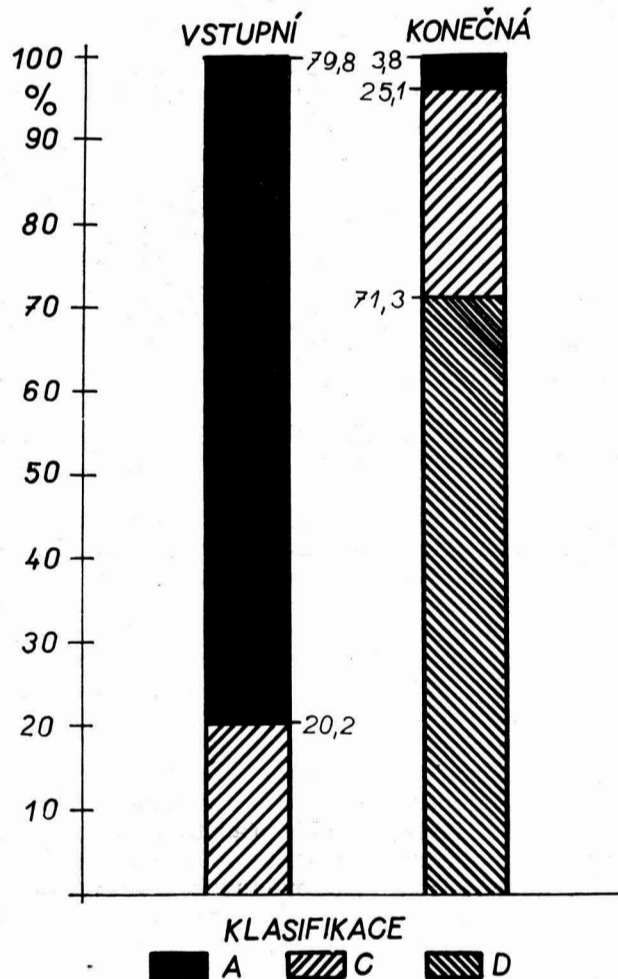
Tab. B

Přidružené diagnózy

Tab. C

Přehled vstupních a konečných klasifikací

2. Závažnou je skutečnost, že alkoholismus a poruchy intelektu jsou ve stejném poměru (1:1) a celkově činí přidružené diagnózy u dvou třetin zkoumaných.

Přehled vstupních a konečných klasifikací (tabulka C)

1. Vstupní klasifikace „A“ (schopen řadové služby) byla u 80 % a „C“ (schopen neřadové služby) u 20 % vojáků.

2. Po zakončeném zkoumání bylo 71 % zproštěno vojenské služby (konečná klasifikace „D“ — neschopen vojenské služby), u 25 % byla stanovena klasifikace „C“ a u necelých 4 % zůstala klasifikace „A“.

Dílčí závěr: Při odvodech je třeba věnovat větší pozornost určování klasifikací (zejména „A“ u branců jevícíh rysy psychopatické osobnosti).

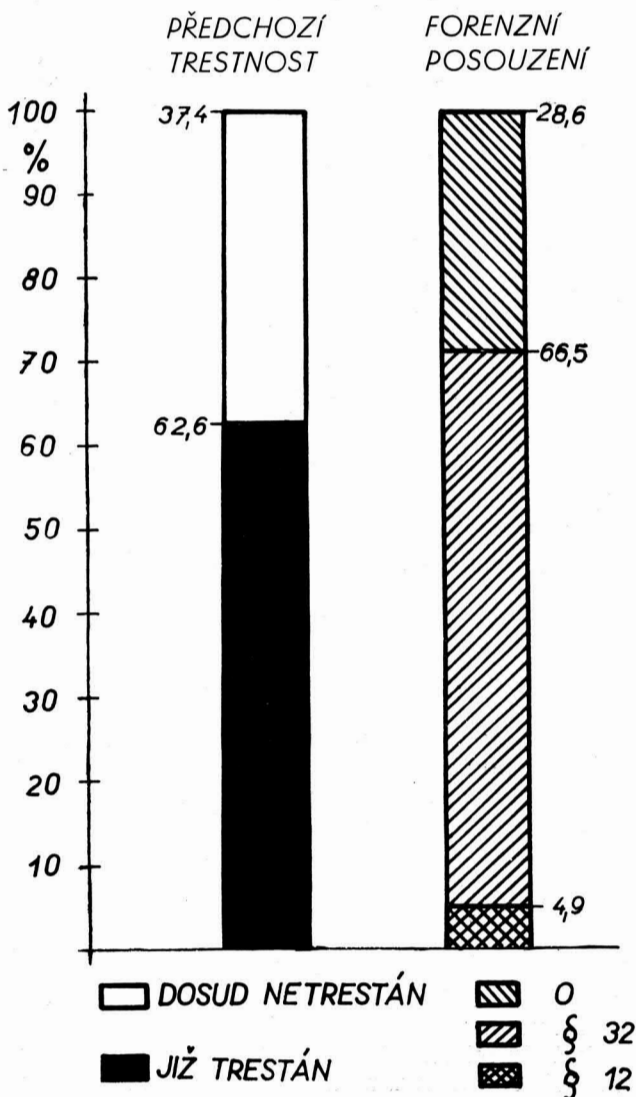
Forenzní posouzení, předchozí trestnost (tabulka D)

1. Plně zodpovědných bylo uznáno 28,6 % zkoumaných.

2. Zmenšená přičetnost ve smyslu § 32 tr. z. byla přiznána u 66,5 %.

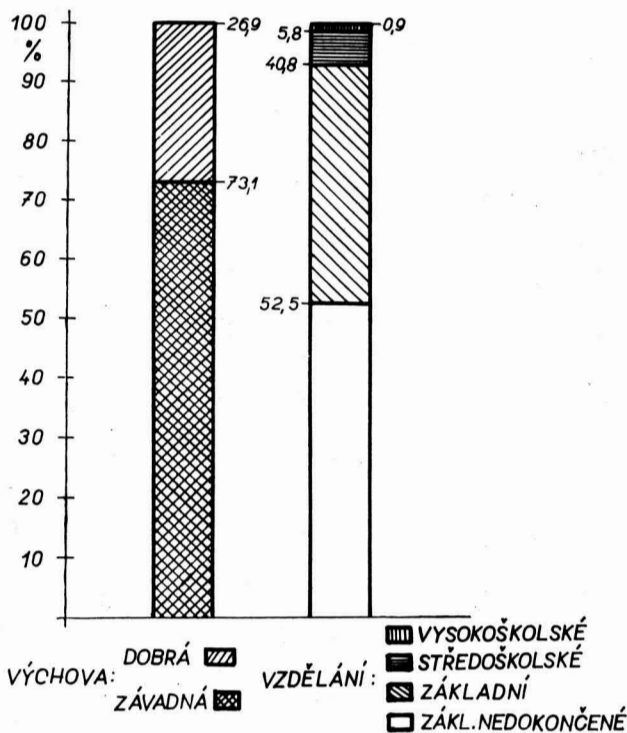
Tab. D

Předchozí trestnost a forenzní posouzení

Tab. E

Kvalita výchovy a úroveň vzdělání u delikventů

3. Nepřičetnost byla přiznána v 4,9 %, což odpovídá procentu diagnostikovaných patických afektů, mráкотných stavů, impulzivního jednání a patické opilosti.

4. Z celkového počtu zkoumaných bylo 63 % již dříve soudně stíháno.

Kvalita výchovy a úroveň vzdělání u delikventů (tabulka E)

1. Vliv nevhodné výchovy byl zjištěn u 73 % případů.

2. Největší počet delikventů je s neúplným základním školním vzděláním (52,5 %). Jím se přibližují delikventi mající pouze základní vzdělání (40,8 %). Podstatně nižší je počet delikventů se středním vzděláním (5,8 %) a mizivý s vysokoškolským vzděláním (0,9 %).

Dílčí závěr: Uvedené výsledky potvrzují známou skutečnost, že nízké nebo nedostatečné vzdělání a vliv nevhodné výchovy jsou v těsné souvislosti s delikvencí a popřípadě ji podmiňují.

Struktura trestných činů (tabulka F)

1. 326 posuzovaných psychopatů bylo stíháno pro 550 trestných činů, to znamená, že na jednoho připadlo 1,7 trestných činů.

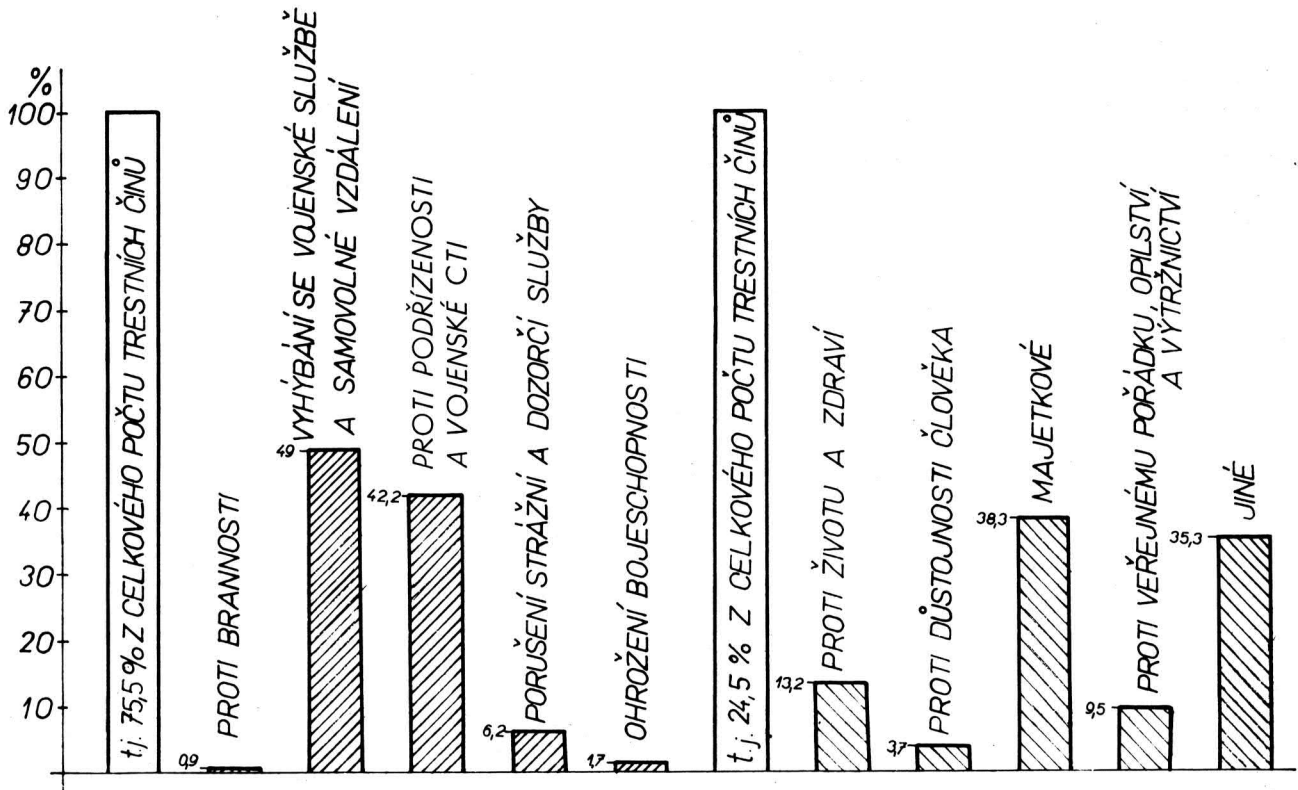
2. Výraznou převahu mají trestné činy vojenského charakteru — 75 % — a pouze 25 % činí trestné činy charakteru civilního.

3. Vojenské trestné činy:

- nejvíce je přestupků vyhýbání se vojenské povinnosti, zběhnutí a samovolné vzdálení, a činí 49 %,
- následují přestupky proti podřízenosti a vojenské cti — 42,2 %,

Tab. F

STRUKTURA TRESTNÍCH ČINŮ VOJENSKÝCH CIVILNÍCH

— nevýznamné jsou přestupky v porušení strážní a dozorčí služby — 6,2 %, ohrožení bojeschopnosti — 1,7 %, a přestupky proti brannosti — 0,9 % z celkového počtu spáchaných vojenských trestných činů.

4. Občanské trestné činy:

- podíl jednotlivých skupin je nevýznamný; nejčastěji jsou přestupky majetkové — 38,3 %,
- proti životu a zdraví — 13,2 %,
- proti veřejnému pořádku — 9,5 %,
- proti důstojnosti člověka — 3,7 %,
- ostatních 35,3 % z celkového počtu spáchaných civilních trestných činů.

Dílčí závěr: Z uvedených tabulek plyne, že největší potíží činí psychopatům omezování jejich osobní volnosti charakterem vojenské služby, nepřizpůsobivost v respektování autority vojenské hierarchie nadřízených. Naproti tomu se jeví u psychopatů poměrně málo přestupků souvisejících s výkonem bezprostřední služby (jako výkon strážní a dozorčí služby, ohrožení bojeschopnosti), což vede k názoru opravňujícímu tvrdit, že by bylo nesprávné je vyřadit z evidence. Tyto osoby mají předpoklady za mimořádných opatření úspěšně plnit zvýšené požadavky vojenské povinnosti.

Z civilních trestných činů zasluhují poněkud větší pozornosti majetkové přestupky, plynoucí

patrně nejen z charakterových vlastností, ale i z omezených finančních možností, daných zejména kontrasty mezi návyky vyplývajícími z výše příjmů během vojenské základní služby a výše příjmů v civilním životě, často i neúměrných věku a vzdělání.

Poznámka: Údaje v jednotlivých letech u všech zkoumaných znaků nejeví podstatné rozdíly. Pokud se vyskytují, jsou v převážné míře nevýrazné a nelze zjistit nějakou jejich zákonitost.

III

Konečné závěry a doporučení

1. K posuzovanému procentu přiznané nepřičetnosti podle § 12 tr. z. není třeba dalšího komentáře, neboť plně odpovídá procentu přidružených diagnóz, u kterých se běžně nepřičetnost přiznává (jde vesměs o poruchy vědomí).

2. Poměrně vysoké procento zmenšené přičetnosti (66,5 %) lze vysvětlit skutečností, že pro delikventy z řad psychopatů byla vojenská základní služba značným dekompenzačním faktorem a že určité procento z nich nemělo vůbec konat vojenskou základní službu. K tomu přistupuje i skutečnost, že valná většina námi posuzovaných delikventů z řad vojáků zkoumaných na

našem pracovišti se svým věkem blížila věku mladistvých. Přihlíželi jsme proto při přiznávání zmenšené přičetnosti k povahové nezralosti osobnosti a malému životnímu rozhledu vojáků. Dalším a závažným faktem je to, že více než jedna třetina delikventů měla značně podprůměrný intelekt blížící se až k horní hranici debility.

Doporučení: 1. S odkazem na myšlenky v části I našeho referátu a vlastní poznámky uvedené v části II dáváme k úvaze, zda by pro psychopaty, kterým soudní znalci přiznali zmenšenou přičetnost, neměla být zavedena zvláštní zařízení s výchovným vlivem speciálně řízeného kolektivu, kde by zároveň byli tímto způsobem v podstatě chráněni od škodlivého vlivu deprivovaných zločinců.

2. Z našeho šetření vyplývá ještě doporučení pro okresní vojenská velitelství, aby věnovala větší pozornost při stanovení odvodních klasifikací s ohledem na trestané brance a zkoumala příčiny této trestnosti se zaměřením na objektivní zprávy o chování brance.

Souhrn

Byl proveden rozbor 326 soudně psychiatrických posudků psychopatů, vojáků v činné službě z let 1961—1965. Vojenská služba je pro psychopaty značným dekompenzačním faktorem, v důsledku čehož bylo navrženo značné procento zmenšené přičetnosti. Valná většina z nich byla ve věku blízkém mladistvému a více než $\frac{1}{3}$ měla značně podprůměrný intelekt. Doporučuje se uvážit možnost zřízení zvláštního zařízení se speciálním výchovným režimem pro delikventy psychopaty, jímž byla přiznána zmenšená přičetnost, a poukázáno na nutnost věnovat větší pozornost stanovení odvodní klasifikace u branců již trestaných.

Literatura u autorů

Bylo předneseno dne 21. 4. 1966 na shromáždění vojenských psychiatrů v Brně.

PAMÁTCE GEN. PROF. MUDr. JOSEFA LIŠKUTÍNA

Před 10 lety, 8. února 1957, odešel z našich řad ve věku 47 let významný průkopník moderního pojetí lékařské vědy, houževnatý a obětavý bojovník za preventivní zaměření socialistického zdravotnictví, organizátor vojenské hygienické a protiepidemické služby, první náčelník katedry vojenské hygieny bývalé VLA JEP, generálmajor zdravotnické služby profesor MUDr. Josef Liškutín.

Již jako student lékařské fakulty MU v Brně si vytyčil za svůj cíl pracovat na úseku preventivního lékařství. Aby získal pevné základy pro svoji příští práci na poli hygieny a epidemiologie, věnoval svá první medicínská léta usilovné práci v oboru mikrobiologie a patologie.

V roce 1939 odjíždí do Francie a aktivně se zapojuje do zahraničního odboje. Zde pomáhá budovat zdravotnickou službu československých jednotek. Po pádu Francie pokračuje v této práci ve Velké Británii.

V roce 1944 odchází na východní frontu k 1. čs. armádnímu sboru v SSSR. I zde se aktivně podílí na budování armády, zejména její hygienické a protiepidemické služby, která jeho zásluhou úspěšně likvidovala hrozící epidemie a svízelné hygienické poměry na osvobozeném státním území.

Po válce věnuje prof. MUDr. J. Liškutín veškeré své síly a zkušenosti nejen dalšímu rozvoji voj. zdravotnické služby, ale probojovává i správnou koncepci veřejného zdravotnictví na nejobtížnějších úsecích. Organizuje voj. hyg. epid. službu, rozpracovává otázky voj. zdrav. statistiky a zdravotní výchovy, zakládá národní transfúzní službu, spolupracuje na zavádění výroby antibiotik, sér, očkovacích látek a při vypracovávání koncepce moderního pracovního a tělovýchovného lékařství. Široká byla jeho účast i ve zlepšování hygienické úrovně v ohrožených úsecích civilního sektoru, především v potravinářství, ve vodním zásobení v sídlištích, na závodech a ve školách.

Kromě bohaté organizátorské činnosti účastnil se aktivně i teoretické a praktické výchovy voj. lékařů v hygieně, epidemiologii, statistice a zdrav. výchově. Od r. 1951 se této vychovatelské práci plně věnoval jako náčelník KVH. Díky svým zkušenostem, výjimečným organizátorským schopnostem, cílevědomosti a nekompromisnosti, podařilo se mu spolu s malým kolektivem spolupracovníků ve velmi krátké době vybudovat katedru a vytvořit tak pevné základy pedagogického a výzkumného centra vojenské hygieny.

Náhlá smrt přervala plodnou práci profesora J. Liškutína. Jeho záslužná práce, kterou na poli preventivní medicíny vykonal, však zůstává vzorem pro všechny vojenské lékaře. Nás, jeho žáky, zavazuje pokračovat se stejnou houževnatostí v díle jím započatém.

Kolektiv katedry vojenské hygieny
VLVDÚ JEP